

כתובות תדמוריות

מאת זאב בן-חיים

החומר האפיגראפי של תדמור, העולה בכמותו על של שאר הדיאלקטים הארמיים, עדיין שופע והולך⁽¹⁾. מפרק לפרק מתגלות כתובות חדשות מתדמור גופה או מחוצה לה. בשנים האחרונות אינה לי המקרה לראות בארץ כתובות אחדות, שלפי מיטב ידיעתי רובן עדיין לא ראו אור, ואף מה שכבר נדפס מהן ראוי לעיון חדש. נעימה לי ההזדמנות להביא את החומר הזה לידיעתם של קהל החוקרים בחוברת המוקדשת ליום הולדתו החמישים של ידידי שמואל ייבין. אצרף לכך אי-אלו תיקוני-קריאה בכתובות אחרות וגם הערות לשון אחדות.

חמש הכתובות הראשונות (III—I) חקוקות בחפצי עתיקות, שהם קניינו של מר דויד הכהן, מנהל "סולל ובונה" בחיפה, שברשותו האדיבה יכולתי לבדקן במקום ולפרסמן. החפצים הללו הוצגו לראווה בתערוכת החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה בחיפה, באוקטובר 1945, וידידי ד"ר מ. שטקליס הכין בשבילי את ההעתקים הראשונים, מן האבנים, שפיענחתי על פיהם את הכתובות לפני שבדקתינן בעתיקות עצמן. הכתובת השישית נתונה בפרוטומי, שבאוספו של ה' ר. יונאס בירושלים, והוא העמיד לרשותי תצלום לצורך פרסומי זה. הריני מביע לאדוניים הללו את תודתי גם כאן.

I

תבליט גבוה באבן קשה (עיין לוח א' ציור 3). אורך האבן הוא 66,5 ס"מ, רוחבה 43 ס"מ ועוביה כ-25 ס"מ. בצדו הימני של הראש חקוקה כתובת ארמית וכנגדה בצד השמאל כתובת בלשון היוונית. הכתובת הארמית היא בעלת ארבע שורות ותופסת ברוחבה 12,3 ס"מ⁽²⁾ ובגובהה 10 ס"מ. גובה האות הוא 1,5 ס"מ. הכתובת היוונית אף היא בעלת ארבע שורות, גובהה 9 ס"מ, רוחבה 9,5 ס"מ⁽³⁾ וגודל האות הוא גם כן 1,5 ס"מ.

מר דויד הכהן רכש את האבן בדמשק מאת ערבי שהביאה מתדמור. סגנון התלבושת וכיסוי הראש ידוע גם מפרוטומיאות אחרות, ובייחוד דומות לזו שלנו המובאות בספרו של שאבו⁽⁴⁾ לוח XXVIII, מס' 9, 10, לוח XXXI מס' 12, ובספרו של אינגהולט⁽⁵⁾ לוח VIII מס' 2 משנת 233/4. הכובע, מעין תרבוש, מוקף זר, ששני קצותיו נבלעים בעיגול כלפי המצה, ובתוכו פסל בזעיר-אנפין (מידאליון), כנראה של אותו האיש⁽⁶⁾.

הכתובות שייכות לסוג המצבות⁽⁷⁾.

(1) עי' דברי קאנטנינו (J. Cantineau) במחקרו: *Tadmorea, Syria* 14 (1933), p. 170.

(2) ליתר פירוט: רוחב שו' 1: 7,5 ס"מ; שו' 2: 10,3 ס"מ; שו' 3: 10,5 ס"מ; שו' 4: 12,3 ס"מ.

(3) ליתר פירוט: רוחב שו' 1: 8,5 ס"מ; שו' 2: 9,5 ס"מ; שו' 3: 8,5 ס"מ; שו' 4: 6,5 ס"מ.

(4) J.-B. Chabot, *Choix d'inscriptions de Palmyre*, 1922 (4)

(5) Harald Ingholt, *Studier over Palmyrensk Skulptur*, 1928 (5)

(6) ר' שאבו כנ'ל עמ' 115.

(7) בחון III t. II pars *Corpus Inscriptionum Semiticarum*, הריהן סדורות במספרים 4109—

4236. להלן נזכר אוצר זה בראשי תיבותיו CIS בצירוף מספר הכתובת.

(1) והרי זה נוסח הכתובת הארמית:

1. חבל
2. מקימו
3. בר מלכו
4. בר נצרא

כל השמות ידועים מכתובות אחרות. מקימו ומלכו שכיחים מאוד; בנוגע לראשון עי' למשל ב-CIS מס' 3903, 3923, 4167 ועוד, ואשר לשני ראה שם מס' 3911, 3921, 3964, 4167 ועוד. השם נצרא ידוע לי רק משלוש כתובות אחרות⁽⁸⁾, וזהו כינוי של חיבה— כמו השמות נצרי⁽⁹⁾, נצור⁽¹⁰⁾—מקוצר ממעין נצרלת הנמצא בתדמור⁽¹¹⁾ או נצראלהי שבכתובות הנבטיות⁽¹²⁾. הֶרְכִיב נצר אינו יכול להתפרש כראוי אלא מתוך משמעות השורש הזה בערבית (נצר). סייע לנצח, נצח. פירושו של השמות הללו הוא אִם-כֵּן: נצחון אלת (או: — "אלה"). שם זה, כמו הסופית יו בשני הקודמים⁽¹³⁾, רומזים, שעסק לנו עם משפחה ערבית. (2) הכתובת היוונית:

1. Μόκιμη	: כלומר	1. MOKIME
2. Μάλχου,		2. MALXOU
3. ἄλυπαι,		3. ALYPAI
4. χαῖρε.		4. XAIPE

ש' 1. Μόκιμη הוא ווקאטיב, השם בנומינאטיב הוא אפוא Μόκιμος. תעתיק כזה של מקימו נמצא ב-CIS מס' 3931 משנת 139 לספירה (אק': Μόκιμον) וכן שם מס' 4168 משנת 149 ומס' 3933 משנת 247 (גנ': Μοκίμου), אולם אם איני טועה נפוץ בתדמור יותר התעתיק כגון Μοκείμου (גנ'), שם מס' 4122 משנת 79 ועוד. לא נודעה לי כתובת יוונית של תדמור חוץ מן הנדונה כאן, שהיא פותחת בשם בווקאטיב. תופעה זו אינה בלתי-ידועה בכתובות יווניות ממקומות אחרים, כגון Μόσχε Μόσχου χαῖρε⁽¹⁴⁾ או Μάρκῃ χρηστέ⁽¹⁵⁾ καὶ ἄλυπε χαῖρε.

הש' השלישית עלולה להתפרש בשני אופנים. בהקבלה לכתובת הארמית נבקש כאן שם איש, סבו של מקימו; ואולם לא ייתכן להניח בכך תעתיק של שם שמי, כמו חליפי, בגלל האות π, מפני שאף כתמורה לפ"א דגושה משמשת בכתב היווני האות φ (מוכפלת)⁽¹⁶⁾.

(8) עיין ב- no. 1619 [מובא להלן בר"ת RES] *Répertoire d'epigraphie sémitique*

J. Cantineau, *Inventaire des inscriptions de Palmyre [In(ventaire)]* VIII, no. 19; idem. *Inscriptions palmyreniens* (1930), p. 40, no. 76

J. Cantineau, *Inscriptions palmyreniens* p. 42, no. 79 (9)

(10) עיין CIS מס' 4202, ונתגלה גם בדורא אברופוס: מלכו בר נציר; ועיין במחקר שנוצר

בהערה 29, עמ' XXXV, מס' 30. עמ' XXXVI מס' 37, ובהוברת של 1938 עמ' 145 מס' 30 פעמיים.

(11) ר' RES מס' 1696; In. VIII מס' 179.

(12) ר' J. Cantineau, *Le Nabatéen*, II, p. 122.

(13) כנגד אלה השווה שם יהודי מקים בלא וי"ו, ב' מיזלר, בית שערים עמ' 117.

(14) עי' W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*, 1914, S. 438. אולם הכלל במצבות הוא

בכל זאת נומינאטיב, ועי' שם עמ' 436. [אך כתובת זו מאתונה היא. מ. ש.]

(15) P. I. B. Frey, *Corpus Inscriptionum Judaicarum*, Vol. I p. 591, no. 99*

(16) ר' למשל J. Cantineau, *Grammaire de palmyrénien épigraphique* p. 38. דרך אגב

אזכיר שנמצא כתיב יווני של חליפי (Ολαιφει In. IV מס' 13).

מכירים אנו את השמות היווניים Ἀλυπός (17¹⁷), Ἀλυπι(ο)ς (18¹⁸), אבל שם Ἀλύπαι לא נמצא עד כה. אין זאת אלא שבכתובת הזאת חוזר אותו מטבע-לשון שראינו בנזכרת לאחרונה. היינו סמיכות של ἄλυπε ו- χαῖρε , ובדומה לזה אנו קוראים בכתובת אחרת שנמצאה בסוריה (19¹⁹) ἄ(λ)οιπε χαῖρε ("A)ωρε ἄ(λ)οιπε χαῖρε"). מתוך כך אין ספק שעלינו לגרוס ἄλυπε והכתיב αι תחת ε נמצא גם במקומות אחרים למשל αἰπῖ במקום ἐπῖ (20²⁰) או היפוכו של הדבר Ἐβρεοί תחת Ἐβραῖοι (21²¹). תרגומה של הכתובת הוא אם כן: הוי מקימו בו מלכו, אל תדאג והיה שלום (22²²).

II

מצבה בעלת שתי דמויות (עייין לוח ב' ציור 1), וכפי שאנו למדים מן הכתוב עליה, הרי אלו אב ובנו. מידותיה של האבן, כפי שהיא היום, הן: הגובה 63.8 ס"מ, הרוחב הגדול ביותר, היינו בחלקה העליון, 91.8 ס"מ, באמצעה 76.5 ס"מ ולמטה 59 ס"מ; העובי כ-20 ס"מ. היא נושאת שתי כתובות, האחת באמצעה בין שני הראשים, והיא בעלת שתי שורות, והאחרת מצד ימין ולה שלוש שורות. הראשונה תופסת בגובה 6.6 ס"מ וברוחבה 21.5 ס"מ (23²³), וגובה אותיותיה 3 ס"מ. השנייה גבוהה 10.5 ס"מ, רחבה 14.3 (24²⁴), וגודל אותיותיה 2 ס"מ.

מר דויד הכהן קנה את האבן בבעלבך.
(1 כתובת האב:

1. חבל וברכול

2. בר מלכאל רמי

השם זבדבול, שפירושו מתת האל בול, הוא מן המצויים בתדמור, והשווה דרך משל CIS^3 מס' 3911, 3914, 3922, 3998 ועוד. שניים האחרים נדירים. מלכאל נמצא עוד בכתובת אחרת: RES, 409 B, C (אבל עיי' להלן). בין שם זה לרמי לא נכתבה תיבת בר כנהוג בהרבה כתובות אחרות, בהשפעת היוונית (25²⁵). כיוון שאין כתובת זו מבחינה בין דלית לרי"ש ע"י נקודה שמעל לרי"ש, ניתן לגרוס אף דמי; אך קריאה כזו אינה מתקבלת על הדעת. כי יקשה לפרש את השם. לעומת זאת שכיח רמי במקורותינו התלמודיים והוא מקוצר מכגון רמאל שבכתובות נבטיות (26²⁶) או רמבעל שבכתובות כנעניות (27²⁷). שהם אחים ליהורם מבחינת המשמעות. סבורני, שגם בכתובת תדמורת אחרת (28²⁸) צריך לקרוא רמי במקום דמי (ראה שם מס' 23 ו-36).

(17) E. G. Dittenberger, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*³, no. 42

(18) Frey etc. ר' (הערה 15) עמ' 366 מס' 502.

(19) *Syria, Publications of the Princeton University etc. Division III Greek and Latin*

Inscr. Section A p. 347, no. 752

(20) שם עמ' 160, מס' 282, ועייין גם במפתח של שינויי הכתיב שבסוף הכרך עמ' 481 ואילך.

(21) Frey etc. עי' עמ' 366 מס' 502.

(22) מורה אני לידידי ד"ר ב' קלאר על הרמזים החשובים שסייעוני בהבנת הכתובת.

(23) ליתר פירוט: שו' 1: 19.2 ס"מ; שו' 2: 21.5 ס"מ.

(24) ליתר פירוט: שו' 1: 14.3 ס"מ; שו' 2: 12.5 ס"מ; שו' 3: 6.1 ס"מ.

(25) עייין למשל במחקרי [שפרסמתי בשמי הקודם W. Goldmann], *Die palmyrenischen*

Personennamen, 1935, p. 34

(26) ר' הערה 12, שם עמ' 146.

(27) נ' סלושץ, אוצר הכתובות הפיניקיות עמ' 56, כתובת 41.

(28) ר' *In. VIII* מס' 138.

לאותו סוג שייך גם השם רמו שבכתובת אחת מדורא-אברופוס⁽²⁹⁾ אם אמנם נכון, שהאות האחרונה היא וי"ו ולא יו"ד⁽³⁰⁾.
 (2) כתובת הבן :

1. חבל תימרצו
2. בר זבדבול
3. ברה

תימרצו, שמשמעותו היא עבד (= נִגְ) האל רצו⁽³¹⁾ שכיח למדי, ועי' למשל ב-
 CIS מס' 3948, 3963, 4026, 4113 ועוד. אני מעיר שְקֶשֶׁת⁽³²⁾, המכונה תימרצו בר זבדבול
 נזכר ב-In. VIII מס' 121.

כשנתבונן לשתי הכתובות הנ"ל, המובאות ב-RES 409 A,B, נראה שהן שוות אלו
 לאלו. בנוגע לכתובות ההן ידוע לנו, שהיו חקוקות באבן, שכללה שלוש דמויות
 כאחת, ועל ידן היתה כתובת שלישית (שם C) המכוונת לדמות השלישית. את האבן גילה
 Pognon (שימש בשעתו קונסול צרפתי בבירות) בבית הקאימקאם בב על בך. לצערי לא
 עלה בידי להשיג בארץ את הספרים שטיפלו אז בכתובות האלה⁽³³⁾ ולהתחקות על תיאור
 האבן, ממדיה ופרטי דמויותיה, ומשום כן עלי להסתפק בהשערה, הקרובה בעיני לודא,
 כי האבן שאנו עוסקים בה, שמוצאה מבעלבך, אינה אלא אותה אבן גופה שהיתה נגד
 עיני Pognon⁽³⁴⁾. הדמות השלישית נקטעה עם הכתובת שלה, ומי יודע, אם לא תימצא
 באחת הימים כחטיבה בפני עצמה.

III

עמוד מרובע, שמידותיו הן: הגובה 41,5 ס"מ, העובי המכסימלי (כולל המלבנים הבולטים)
 20 ס"מ ובלי המלבנים 14,7 ס"מ (עיין לוח ב' ציור 2). עליו תבליט של דמות אדם, שידיו מורמות
 לתפילה. לפנינו איפוא מזבח קטן, אחד מאותם המזבחות המצויים במידה ניכרת. במלכן
 העליון שמעל לדמות חקוקה כתובת של שתי שורות החופסת ברוחבה 15,2 ס"מ⁽³⁵⁾ ובגובה
 3,7 ס"מ. גודל האות הוא 1,5 ס"מ. מספר האותיות אינו ברור היום, ועל כן אין הקריאה
 ודאית בכל פרטיה. הכתב נראה לי שונה כאן משל הכתובות הקודמות, הוא רהוט או נוטה
 להיות רהוט. צורת האל"ף והעי"ן כדוגמתן בכתובת הזאת אנו מוצאים גם בכמה כתובות
 אחרות, כגון CIS מס' 3902 משנת 236 לסה"נ, שם מס' 4028 משנת 231, שם מס' 4046
 משנת 253, שם מס' 4049 משנת 258, כל אלה הן איפוא מסוף ימיה של תדמור. ידועות לי
 עוד אחדות המצטיינות באל"ף כגון זו שבכתבתנו, אבל הן חסרות תאריך, למשל
Inventaire, VIII, מס' 63, 95. אולם האמת ניתנה להיאמר שאל"ף רהוטה כזו (בעוד

R. du Mesnil du Buisson, *Inventaire des inscriptions palmyreniennes de Doura-Europos*, *Revue des études sémitiques* 1936, III p. XVIII no. 1

(30) אבל גם קאנטינו (ר' הערה 9) שם מס' 37 מביא רמו בוי"ו.

(31) אשר לאל הזה עיין מה שכתב 29—36 J. G. Février, *La religion des Palmyreniennes*

(32) פ' רוזנטאל (F. Rosenthal) בספרו *Die aramaistische Forschung seit Th. Nöldekes Veröffentlichungen*, S. 98, Anm. 2

אדם. מציאות תי"ו במקום טי"ת אינה עשויה להפליא ביותר, אע"פ שעד עכשיו נמצא פעמים אחדות הכתיב

בטי"ת בלבד, אבל יותר מוקשה העדר אל"ף הידוע בסוף, בניגוד לנמצא ב-CIS מס' 3908.

(33) עיין מראי מקומות ב-RES למקום.

(34) ומשום כך צריך לגרוס גם ב-RES מס' 409 רמי ברי"ש.

(35) כך השורה הראשונה, והשנייה 14,8 ס"מ.

שהעיי"ן אינה רהוטה) נמצאת גם בדורא אברופוס³⁶ משנת 168 וכן ב-In. VIII. מס' 62, משנת 119, וזה עד כמה שידוע לי התאריך המוקדם ביותר למציאותה. על פי עדותן של אותיות בודדות קשה לקבוע תאריך של כתובת, אולם הרושם הכללי מביא אותנו למחצית הראשונה של המאה השלישית.

התיאור שניתן על ידי שאבו³⁷ מתאים בכל פרטיו גם למזבח הזה, והשווה בעיקר את הציור בלוח XXIII מס' 4.

נוסח הכתובת:

1. חא אמתבע

2. לזכרת סריכא

הלמ"ד שבשורה השנייה לא הושלמה על ידי אלא היא נמצאת מחוץ לחזית המלבן, במקצוע הימני. השם אמתבעל לא נמצא עדיין, אבל מקביל לו אמתבל ב-CIS מס' 4081 ועוד. הרכיב התיאופורי בעל מזמן לעתים רחוקות בתדמור. כגון בעלי CIS מס' 4105, In. VIII מס' 59 או ברבעא (CIS, מס' In. IV 4114 מס' 10), המקוצר מן ברבעל. הקריאה סריכא נראית לי יותר מכל אחרת, אף כי לא הרי"ש ולא היו"ד ניכרות בוודאות. צורה זו היא חדשה, ידועים עד כה סריכו ב-CIS מס' 3940, 4028, 4066, או שריכו שם 3908, 3950 ועוד. השם הוא ערבי شريك, שפירושו חבר.

העתקת ההגה הערבי שיי"ן בסמ"ך כאן וכן במלים אחרות, תתפרש כארמיזציה מכוונת - שהביאה במרוצת הזמן לידי בלבול - מתוך ששתי הלשונות הללו היו מדוברות בתדמור והארמית היתה לשון המדינה. אותה תופעה גופה אנו רואים גם בכתובות נבטיות בתנאים לשוניים דומים בערך. אי אפשר שחילופי שיי"ן וסמ"ך בלשונות האלה לא היו ידועים לתושבי המקום. על כל פנים יקשה לראות בשי"ן כתיב היסטורי כסברתו של רוזנטאל³⁸, הכורך שריכו-סריכו יחד עם המקרים כגון שגיאן-סגיאן, שהשי"ן בהם עלולה להתפרש כזכר למבטא קדום שונה מן הסמ"ך; כי שריכו הוא שם ערבי כמו השם שעדו, שכתבתו בשי"ן אינה מוצדקת לא מצד המבטא בערבית הצפונית ולא מבחינת ההגייה הארמית בתקופה קודמת לזמנן של הכתובות. הנבטית, ששכתב-היסוד הערבית ניכרת בה ביתר הבטחה, זורעת אור גם על המצב בתדמור. שם אנו רואים אפילו משגדא כתוב פעם בשי"ן תמורת מסגדא או אושו ועוד³⁹ ללא אחיזה כל שהיא בארמית העתיקה.

התעתיק היווני Σογαίχου (גנ') מורה על משקל קְטִילְ הנוהג בשמות פרטיים ערביים לכינויי חיבה, ואף Suricus ב-CIL VIII מס' 2515 מרמז על כך בתנועת ה-u.

IV

תבליט גבוה באבן קשה, שגובהה 52 ס"מ, רוחבה 40 ס"מ ועוביה כ-25 ס"מ (לוח ב' ציור 3). מצד ימין חקוקה כתובת ארמית, שנראים בה עקבות של צבע אדום. היא תופסת בגובהה 7,5 ס"מ ורוחבה 11 ס"מ⁴⁰, וגובהה אותיתיה בממוצע הוא 2 ס"מ.

מר יונאס רכש את החפץ מסוחר עתיקות בשנת 1942, וכפי שנודע לו נמצאה האבן בצפונה של ארץ ישראל או בדרומה של סוריה.

נוסח הכתובת:

(36) ע' די מניל (ר' הערה 29) עמ' XXVIII מס' 19.

(37) בספרו הנזכר בהערה 4, עמ' 79.

(38) במחקרו (36) S. 25 Die Sprache der palmyrenischen Inschriften, MVAG 41 (1936).

(39) החומר מרוכז בספרו של קאנטינו הנזכר בהערה 12, בעמ' 43-44.

(40) ליתר פירוט: שו' 1 : 7 ס"מ; שו' 2 : 11 ס"מ; שו' 3 : 6 ס"מ.

1. מלכו
2. בר עתיכא
3. חבל

עניין לנו כאן רק בשם הנדיר עתיכא, שפירושו "האל) עתי כאן". הוא נמצא גם בכתובת RES מס' 1615 משנת 211 בקשר הפוך: עתיכא בר מלכו, וכן בשתי כתובות נוספות, RES מס' 1012, 1084⁽⁴¹⁾.

V

בבית-הספר האמריקני למדעי המזרח שבירושלים נמצאת פרוטומי של אשה ובה כתובת בכתב תדמורי. בשתייהן דן ו. ר. טיילור⁽⁴²⁾, אך עד כמה שאני רואה, לא הושם לב לפרסום הזה, ומפני כך כנראה לא תוקנה טעות קריאתו את שני השמות הראשונים, נתעכב כאן רק במה שנוגע לכתובת.

1. עתי ברת
2. ענא בר
3. תיכול אתת
4. ירחכולא
5. בר תיכול
6. חבל

ש' 1. קרי עתי ולא "רתסי) (Rattai or Ratti)", שם נפוץ למדי (עי' למשל CIS מס' 4146) המקוצר משם תיאופורי כגון עתאם ב-CIS מס' 3969. הוא מצוי גם כשם של זכר שם מס' 3967 ובהרכבים כגון עתנתן (שם מס' 3972, 4109), עתנורי (שם מס' 3980, 3995) ואחרים.

ש' 2. קרי עגא ולא (רהא) Rāhē. אף זה מקוצר משם תיאופורי המורכב מעגלכול, אלהות הירח⁽⁴³⁾. שכיחותו מרובה ועי' CIS מס' 3934, 3920, 3914 ועוד. מן העניין להעיר כאן ששם מס' 3920 כתוב עגא בנוסח הארמי ואילו ביווני Ὀγγήλου (גנ'), כל' עגילו, אף הוא שם מצוי ומקוצר. משקלו של עגא אינו ניתן להיקבע בוודאות, כי מצויים תעתיקים שונים: Ὀγγαν⁽⁴⁴⁾ (אק') מרמוז על מעין עגא בהקבלה לפנה, עגא במקרא, או אפילו על עגא. משקל נפוץ ביותר באונומסטיקון הארמי, אם נניח שגון התנועה O הוא זכר לעיין שהייתה נהגית אז; כן אתה מוצא Ὀγασ (גנ') בלא הכפלת הגימ"ל⁽⁴⁵⁾ ר-Εγγή⁽⁴⁶⁾.

ש' 3, 5. תיכול בלא ספק מקורו בשם מעין תימבול (בהקבלה לתימרצו לעיל), והוא נמצא גם בכתובות אחרות⁽⁴⁷⁾. תעתיק של שם זה ביוונית לא נתגלה עד היום. הכפלת הבי"ת עם קיום הדיפתונג הקודם לה (Taibbōl) אינה נראית לי, אף כי היא עשויה להסתבר מתוך מקורו של השם. הי"ד שבכתב התדמורי מורה לפחות על תנועה ארוכה וקרוב להגיית

(41) בנוגע להרכבתו של השם עיין במחקרי הנ"ל (ר' הערה 25) עמ' 12.

(42) W. R. Taylor, *Recent Epigraphic Discoveries*, JPOS (1930), p. 16

(43) ע' פוריה כנ"ל בהערה 31, עמ' 81-82, 84 ואילך.

(44) Waddington, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, no. 2601

(45) ר' In. VIII מס' 87.

(46) כך גורס קאנטינו In. IX מס' 25, אבל שאבו, ב-CIS מס' 3194, משלים וקורא [Σ]εγγ[=שגא.

(47) עיין דרך משל קאנטינו, In. IX מס' 1. יש נוהגים להעתיק Taibōl (טיילור, ו-RES

מס' 984), אחרים Taibbol (שם מס' 801), לידו בארסקי (III Ephemeris, מס' 145) קורא Teibbol;

מצוי גם התעתיק Tibbōl (RES מס' 1027) או אטילו (RES, מס' 1029).

שהדיפתונג עדיין הגוי כאן, ואולי מסייעים לכך התעתיקים היווניים כגון Θαιμαρσα. מטעם זה מן הדין להניח בשם זה בי"ת פשוטה למנוע ריבוי קונסוננטים בזה אחר זה.

VI

והרי כאן הערות אחדות לכתובות שונות, חלק ממה שרשמתי אגב קריאה. א' לפני עשר שנים בערך פרסם קאנטינו כתובת מקוטעת, שהייתה חקוקה, כיוצא מתוכנה, במצבת פרש⁽⁴⁸⁾. עם שאר הדברים נאמר בה (שורות 5-6): "טהדת לה בדגם בולא ודחס... לוח היגמנא בקבלין ארבעא". קשה מלת קבלין בלבד, שק' ניסה לפרשה כ"rappports או ambassades. לי נראה שלפנינו מלה השאולה מן הערבית במשמעות שבט, משפחה, היינו מעין قبيلة. העדר סימן ל"י ארוכה בין בי"ת ללמ"ד אינו שכיח, אבל בכ"ו נמצא גם במקרים מועטים אחרים⁽⁴⁹⁾. בתדמורית משמש שם זה בלשון זכר, כעדות הצורה והמספר המלווה. לפי זה יתורגם: הקימו לו על-פי צו המועצה והעם למושל ארבעת השבטים. הכוונה לד' המשפחות העיקריות שבמדינת תדמור בתקופתה המאוחרת (עי' ק' למקום). עד עכשיו היה ידוע מן הכתובות התדמוריות כינוי אחר לחטיבה משפחתית והוא פחד⁽⁵⁰⁾ או פחו⁽⁵¹⁾ או פחו⁽⁵²⁾, שאף הוא שואל מן הערבית فخذ. שם לקבוצה קטנה מן הقبيلة. האם גם בתדמור היתה הבחנה עניינית בין שני השמות או נרדפים הם, קשה לומר לנוכח כתובת קטועה זו.

ב' ב-Inventaire חוב' VIII מס' 34 קורא קאנטינו: קרקי, שם שלא נודע עד עתה וזלת מן הכתובת הנדונה. נראה לי שמוטב לגרוס מרקי, והדמיון בין ק' ומ' שבכתב התדמורי, הגדול עד כדי שוויון במקומות שונים, מסייע לכך. מרקי הוא קיצורו של מרקס (Marcus) הנזכר ב-CIS מס' 3960. קיצור אחר, מרקה, נתקיים אצל השומרונים בשמו של גדול סופריהם במאה הרביעית-החמישית.

ג' שם חוב' IX מס' 5. אציע לקרוא בשורה השנייה: [בר] עדל בר זבל-במקום... עָלֵב. זבל. השם החדש עדל הוא כנראה ערבי عدل - המובא, למשל, בספרו של אבן דוריד כתאב אלאשתקאק⁽⁵³⁾. לאור הנחה זו מן הראוי לבחון בחינה חדשה קריאתו של שם בכתובת אחרת, שמילר ראה בו עדילא⁽⁵⁴⁾, שאבו: עדינא, ליד זברסקי: עריבא וטורי: עריבא⁽⁵⁵⁾.

לשם החדש זבל אפשר להביא עתה גם עדות מדורא-אברופוס, זבלא⁽⁵⁶⁾, ושני השמות מתייחסים זה לזה כזכר לזכר השכיחים מאוד.

ד' בקונטרס הכתובות שפירסם R. du Mesnil du Buisson⁽⁵⁷⁾ אנו מוצאים בפעם

(48) ר' Syria, 1936, p. 277, no. 20.

(49) עיין קאנטינו בדקדוקו (ר' הערה 16) עמ' 53, ורוזנטאל בספרו (ר' הערה 38) עמ' 16.

(50) ר' CIS מס' 3978.

(51) ר' In. IV מס' 7. (52) ר' In. VII מס' 5a.

(53) מהדורת ריסטנפלד ע' 244.

(54) השויה عدل, אבן דוריד שם עמ' 108.

(55) כל מראי המקומות מקובצים כבר ב-RES מס' 1083.

(56) ר' די מניל (עי' הערה 29) עמ' XXXVIII מס' 34.

(57) במחקרו הנזכר בהערה 29, כתובת מס' 34.

הראשונה שם אדם בעיחו. קאנטינו הציע לקרוא בעיצו מתוך אסמכתא לבעס⁵⁸, ואין הוא אין לו אח לא בתדמורית ולא בנכטית. סבורני, שגם מן הבחינה הגראפית, במידה שאפשר לשפוט עליה מן הציור הניתן שם, מוצדקת הקריאה בעיתו, וזה שם ערבי בעת. הנזכר למשל ע"י אבן דוריד⁵⁹.

הוספה

משנמסר המאמר לדפוס, מצאתי שהכתובת שפירסם טיילור בצורה משובשת (לעיל עמ' 146). כבר נודעה להחכם ר. סאוויניאק (R. Savignac), שהודיע עליה ברבים ברשימה שבמחבר הכרוניקה ב"Revue Biblique" משנת 1914 ע' 115-116; הוא קרא את השמות אל נכון כשתיקנתי כאן. אין ספק שהפרוטומי של בית המדרש האמירקני היא זו שהייתה שייכת באותו זמן למ. י. כורי מתורגמן בקונסוליה הרוסית בירושלים. כל העניין נעלם מטיילור, אף כי הכתובת פורסמה בצורה הנכונה ב"RES" מס' 1780.

(58) נמסר ע"י די מניל (ר' הערה 29) בחוברת של 1938, עמ' 185

(59) שם (ר' הערה 53) עמ' 147.